

Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради
Факультет спеціальної освіти та соціально-гуманітарних наук
Кафедра психології та соціальної роботи

КВАЛІФІКАЦІЙНА (БАКАЛАВРСЬКА) РОБОТА

Характеристика тривожності дітей-біженців із України
(на прикладі молодшого шкільного віку)

Виконала студентка групи Пб-4
спеціальності 053 Психологія
Єременко Анна Миколаївна
Керівник: Кудінова М. С.
Рецензент: Алпатова О. В.
Нормоконтроль: Софія СИТНИК

Запоріжжя

2024 р.

РЕФЕРАТ

Бакалаврська робота: 75 с., 3 табл., 4 рис., 49 джерел, 3 додатки.

Об'єкт дослідження: тривожність як психічний стан.

Предмет дослідження: тривожність дітей-біженців молодшого шкільного віку.

Мета дослідження: дослідити рівень тривожності у дітей-біженців молодшого шкільного віку.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз, порівняння, систематизація, узагальнення), емпіричні: тестування, статистичні методи обробки результатів дослідження. Для дослідження рівня тривожності дітей-біженців використано методики Багатошкальний опитувальник дитячої тривожності (БОДТ), Діагностика тривожності (Р. Темпл, М. Доркі, В. Амен) та Тест шкільної тривожності Філіпса.

Молодший шкільний вік являється періодом, коли дитина переживає різноманітний спектр емоцій, відчуттів та почуттів. Це спричинено переходом дитини до навчальної діяльності та вступом у школу, що стає потенційно небезпечною для дитини з огляду на різноманіття нових для дитини ситуацій: публічна оцінка дорослих, перевірка засвоєних знань, нові знайомства тощо.

Діти молодшого шкільного віку особливо вразливі до негативних наслідків стресових подій, що може призвести до розвитку тривожних розладів, емоційних труднощів та проблем з адаптацією. Тривожність як стан неспокою, напруженості та пригніченості може суттєво вплинути на фізичне і психічне здоров'я дітей-біженців, їхню здатність до навчання, встановлення соціальних зв'язків та загалом на якість їхнього життя.

Тривожності дітей-біженців з України зумовлена гострою необхідністю у вивченні психологічного стану цієї вразливої групи населення та подальшій розробці ефективних шляхів її психологічної підтримки й адаптації.

ТРИВОЖНІСТЬ, МОЛОДШИЙ ШКІЛЬНИЙ ВІК, ДІТИ-БІЖЕНЦІ,
ДІАГНОСТИКА, ДИТЯЧА ПРАКТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

ВСТУП

Актуальність дослідження тривожності дітей-біженців з України зумовлена гострою необхідністю у вивченні психологічного стану цієї вразливої групи населення та подальшій розробці ефективних шляхів її психологічної підтримки й адаптації. У зв'язку із повномасштабним вторгненням країни агресора в Україну, збільшилася кількість дітей-біженців, які вимушено переселяються на безпечні території інших країн.

Діти молодшого шкільного віку особливо вразливі до негативних наслідків стресових подій, що може призвести до розвитку тривожних розладів, емоційних труднощів та проблем з адаптацією. Тривожність як стан неспокою, напруженості та пригніченості може суттєво вплинути на фізичне і психічне здоров'я дітей-біженців, їхню здатність до навчання, встановлення соціальних зв'язків та загалом на якість їхнього життя.

Вивчення тривожності як психічного стану особистості є предметом численних теоретико-емпіричних досліджень та репрезентоване у наукових роботах Г. Бевз, О. Кравчини, М. Лемак, А. Хом'як, Н. Цумаревої, В. Шапарь та інших.

Проблема прояву тривожності у молодшому шкільному віці досліджувалась вітчизняними науковцями: В. Бочелюком, Ф. Геккієвою, О. Каразніковою, Д. Кіріченко, Т. Левицькою, Г. Пилипенко, І. Попеловою, О. Рамзіною, С. Ставицькою, М. Шинкевич, Ю. Чудновець та іншими. Останнім часом з'явилися дослідження безпосередньо присвячені характеристиці психологічних особливостей дітей-біженців О. Блинової, Х. Богдан, А. Джурило, Н. Зборовської, О. Максименко, Н. Маркової, І. Нестайко та іншими.

Незважаючи на те, що українські психологи ґрунтовно вивчили питання тривожності у молодшому шкільному віці, проте актуальність дослідження тривожності дітей-біженців із України (на прикладі молодшого шкільного віку) є вкрай важливою з огляду на унікальність їхньої ситуації. Діти-біженці

молодшого шкільного віку перебувають у вкрай вразливому стані через пережитий травматичний досвід війни, вимушене переселення, втрату звичного середовища, розлуку з рідними та близькими. Ця множинна психотравматизація може спричинити виникнення специфічних проявів тривожності, суттєво відмінних від тих, що спостерігаються в інших дітей цього віку.

Об'єкт дослідження: тривожність як психічний стан особистості.

Предмет дослідження: тривожність дітей-біженців молодшого шкільного віку.

Мета дослідження: дослідити рівень тривожності у дітей-біженців молодшого шкільного віку.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати поняття тривожності та охарактеризувати її прояви у молодшому шкільному віці.
2. Охарактеризувати психологічні особливості дітей-біженців.
3. Дослідити стан тривожності у дітей-біженців молодшого шкільного віку та на основі отриманих результатів зробити висновки.

Теоретичні основи дослідження. Основні позиції дослідження ґрунтуються на наукових напрацюваннях Ф. Геккієвої, О. Каразнікової, Д. Кіріченко, Т. Левицької, Г. Пилипенко, І. Попелова, О. Рамзіна, С. Ставицької та М. Шинкевич, які розкривали питання прояву тривожності у дітей молодшого шкільного віку.

Методи дослідження: для розв'язання поставлених завдань у роботі були застосовані методи теоретичного та емпіричного дослідження. Теоретичні методи (аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення) дали можливість критично опрацювати наукову літературу з проблеми дослідження, визначити базові поняття, схарактеризувати психологічні особливості тривожності у дітей молодшого шкільного віку та специфічні прояви тривожності у дітей-біженців, узагальнити існуючі підходи до вивчення заявленої проблематики.

Емпіричні методи дозволили дослідити стан тривожності у дітей-біженців молодшого шкільного віку з використанням валідних психодіагностичних методик: Багатошкальний опитувальник дитячої тривожності (БОДТ), Діагностика тривожності (Р. Темпл, М. Доркі, В. Амен) та Тест шкільної тривожності Філіпса.

Організація дослідження. На першому етапі було здійснено теоретичний аналіз проблеми, розроблено програму дослідження.

На другому етапі було визначено рівень прояву тривожності у дітей молодшого шкільного віку. Для вирішення поставленого завдання було використано метод тестування (Багатошкальний опитувальник дитячої тривожності (БОДТ), Діагностика тривожності (Р. Темпл, М. Доркі, В. Амен) та Тест шкільної тривожності Філіпса). Отримані дані піддавались аналізу з наступною якісною інтерпретацією та змістовним узагальненням. Математична обробка даних та графічна презентація результатів здійснювались за допомогою програми Microsoft Excel.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота виконувалася у початковій школі з інтегрованими класами м. Сквіжина (Республіка Польща). Експериментальною роботою було охоплено 14 дітей молодшого шкільного віку, які виїхали з тимчасово окупованих та небезпечних територій України і мають статус «діти-біженці».

Практичне значення результатів дослідження полягає в наступному:

– систематизовані теоретичні дані про сутність поняття «тривожність», вікові особливості її проявів у молодшому шкільному віці та специфіку тривожності у дітей-біженців можуть слугувати базою для розробки психокорекційних програм роботи з цією категорією дітей;

– виявлені у ході емпіричного дослідження рівні тривожності серед дітей-біженців молодшого шкільного віку дозволять психологам визначати «групи ризику» та фокусувати зусилля на наданні своєчасної допомоги найбільш вразливим дітям.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та отримані в ході дослідження результати пройшли апробацію на:

– II Міжнародній науково-практичній конференції студентів та молодих вчених «Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір» (Запоріжжя, 13-14 травня 2021 року).

– III Міжнародній науково-практичній конференції студентів та молодих вчених «Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір» (Запоріжжя, 12-13 травня 2022 року).

– IV Міжнародній науково-практичній конференції студентів та молодих вчених «Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір в умовах воєнного часу» (Запоріжжя, 13–14 квітня 2023 року).

– V Міжнародній науково-практичній конференції студентів та молодих вчених «Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір в умовах воєнного часу» (Запоріжжя, 18–19 квітня 2024 року).

Публікації за результатами дослідження:

1. Єременко А.М. Корекція тривожності молодшого школяра за допомогою арт-терапії. *Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір*: збірник тез доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених (м. Запоріжжя, 13-14 травня 2021 р.) / за заг. ред. В.В. Нечипоренко. Запоріжжя : Вид-во Хортицької національної академії, 2021. Т.1. С. 154-156.

2. Єременко А.М. Психодіагностика мотивації навчальної діяльності молодших школярів. *Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір*: збірник тез

доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених (м. Запоріжжя, 12-13 травня 2022 р.) / за заг. ред. В.В. Нечипоренко. Запоріжжя : Вид-во Хортицької національної академії, 2022. С. 162-164.

3. Єременко А.М. Діагностика рівня тривожності дітей молодшого шкільного віку. *Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір в умовах воєнного часу*: збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених (м. Запоріжжя, 13-14 квітня 2023 р.) / за заг. ред. В.В. Нечипоренко. Запоріжжя : Вид-во Хортицької національної академії, 2023. С. 197-198.

4. Єременко А.М. Характеристика тривожності дітей-біженців із України (на прикладі молодшого шкільного віку). *Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір в умовах воєнного часу*: збірник тез доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених (м. Запоріжжя, 18-19 квітня 2024 р.) / за заг. ред. В.В. Нечипоренко. Запоріжжя : Вид-во Хортицької національної академії, 2024 (подано до друку).

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу і загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний обсяг роботи викладено на 59 сторінках, загальний обсяг дослідження складає 66 сторінок. Дослідження містить 3 таблиці, 4 рисунки.

ВИСНОВКИ

Результати теоретичного та емпіричного дослідження проблеми тривожності дітей-біженців молодшого шкільного віку дозволили сформулювати висновки:

1. Тривожність є індивідуальною психологічною особливістю, яка виражається в підвищеній схильності до переживання стану тривоги різного ступеня інтенсивності та генералізованості. Тривожність характеризується підвищенням сенсорної уваги і моторної напруженості в ситуації можливої небезпеки, що забезпечує відповідну реакцію. Тривожність може бути ситуативною, що виникає на основі конкретних ситуацій та сприяє проявам об'єктивного занепокоєння та особистісною, яка характеризується як риса особистості, що часто може проявлятися через схильність до переживання відчуття тривоги під час різних життєвих ситуацій.

2. Дітям молодшого шкільного віку притаманні певні психологічні особливості, які є чинниками виникнення тривожності, серед них: підвищена емоційна чутливість до зовнішніх впливів та сильна зовнішня і внутрішня реакція на них; недостатньо розвинена довільність пізнавальної та, особливо, емоційно-вольової сфер; безпосередність сприйняття зовнішнього світу й обмеженість форм адаптивних реакцій на впливи; високий рівень наслідування та емоційного зараження; залежність від оцінок дорослих; низька здатність протистояти чужій думці тощо. У дітей молодшого шкільного віку тривожність може супроводжуватися нав'язливим страхом, який формує недовіру до себе, невпевненість у власних можливостях, тобто сприяє «слабкості» власного «я» та виникненню внутрішньої суперечливості.

3. Діти-біженці становлять особливо вразливу групу, оскільки пережили травматичний досвід війни, втрати домівки, вимушеного переселення, що створює підґрунтя для виникнення різноманітних психологічних проблем, у тому числі підвищеної тривожності. Специфічними проявами тривожності дітей цієї групи є страхи, пов'язані з

воєнними діями, гіперзбудливість, порушення сну, емоційна нестриманість тощо.

4. Емпіричне дослідження встановило, що більшість обстежених дітей-біженців молодшого шкільного віку мають високий та середній рівень тривожності.

Діти молодшого шкільного віку, які мають високий, або наближений до високого рівень тривожності, є неспокійними, проявляють страх у ситуаціях, коли їм нічого не загрожує; є залежними від оціночних суджень дорослих; надмірно хвилюються та попередньо у думках переживають найгірші сценарії поточної ситуації; можуть мати проблеми зі здоров'ям: головні болі, прискорене серцебиття, рясне потовиділення тощо; є неорганізованими та розсіяними; можуть мати проблеми зі сном та харчуванням, що негативно позначається на їх діяльності. Діти молодшого шкільного віку з високим рівнем тривожності характеризуються надмірною боязкістю, при цьому вони бояться не самої події, а її передчуття, адже часто налаштовані на найгірший розвиток подій. Ці діти можуть безпорадно почуватися, у них присутній страх грати; є надто вимогливими до себе та самокритичними; мають низьку самооцінку, що проявляється через думки, ніби вони гірші за інших у всьому, що вони є непривабливими, нерозумними, незграбними тощо; намагаються усе робити так, щоб отримати заохочення та схвалення від дорослих.